

Balogh András József ezredes:

SZÁHEL – FEHÉR FOLT AFRIKA TÉRKÉPÉN?

„Fontosnak tartjuk a stabilitás erősítését a transzatlanti térség biztonságával összefüggő távolabbi térségekben, többek között a közel-keleti és észak-afrikai térségben, a Száhel-övezetben és Közép-Ázsiában.”¹

DOI: 10.35926/HSZ.2025.6.3

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány az afrikai kontinens Száhel övezetének három államát, Malit, Nigert és Csádot – mely utóbbi ország esetében a magyar katonai szerepvállalás is tervbe vett –, vizsgálva keresi a választ a felmerülő kérdésekre: Mi jelenti a térség vonzerejét? Mi indokolja a világ számos nagy- és regionális hatalmának érdeklődését a térség iránt? Milyen összefüggés van a Száhel-övezet és a transzatlanti térség biztonságának stabilitása között? A szerző írásában feltérképezi a lokális, regionális és globális biztonságpolitikai kihívásokat, majd a válságkezelés esetleges forgatókönyvére is igyekszik megoldási javaslatot tenni. Összegzése szerint a geostratégiai nagyjátékosok bölcsességén fog múlni elsősorban, hogy nagyhatalmi rivalizálás ne emelje a Száhel-övezetet főszínpadi szintre, ugyanakkor arra is ügyelni kell, hogy a világ nagyszínpadához képest ne hogy észrevétlenül, e mellékszínpadon dőljön el Európa sorsa.

KULCSSZAVAK: Száhel, geostratégia, biztonság, érdekérvényesítés, migráció, magyar katonai szerepvállalás

A SZERZŐRŐL:

Dr. Balogh András József ezredes, a Honvéd Vezérkar Hadijogi és Kodifikációs Főnökség főnöke (ORCID: 0009-0007-3642-0049)

BEVEZETÉS

„Néhány apró, fehér folt még akad a térképen. Ezeket már nem olyan könnyű meghódítani, mert nemcsak a bennszülöttek védik kezdetleges dárdáikkal vagy ócska Remington- és Riffle-puskáikkal, hanem a féltékeny nagyhatalmak is a körmére néznek egymásnak. Némely földdarabot olasz tankok és gépfegyverek óvnak, hogy ne jusson angol kézre, a másikat angolok zárják el a németektől vagy japánok a franciáktól [...] a trópusi emberfajta egy napon tudatára ébred annak, hogy a fehér ember éppolyan mint ő, csak a bőre más színű...” Amikor Rejtő Jenő 1938-ban megírta az *A fehér folt* című – tisztán szórakoztatásra szánt – művét, már az első oldal felütése is rémisztő pontossággal mutatta meg az afrikai gyarmatosítás egyik Európára visszaható sérülékenységet, illetve jövendőlte meg a posztkoloniális kor beköszöntét. Jelen sorok szerzője vélhetően formát bont azzal, hogy a szórakoztató irodalom-

¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, 89. pont.

ból merített idézettel indítja írását, de meggyőződése, hogy regionális, bizonyos tekintetben pedig globális biztonságpolitikai elemzése alátámasztja ennek indokoltságát.

Vizsgálatom tárgyát egy olyan régió képezi, melyben a geostratégiai játékosok² csoportjának olyan, globális értelemben vett mellékszereplők is tagjai, melyek hatásgyakorlása jelenleg egyáltalán nem zárható ki. Terjedelmi okokból, valamint a magyar érintettség okán Afrikán, pontosabban a Száhel-övezeten belül – a 2023-tól felbomlóban lévő ún. G5 országaiból³ – három államot érintő régió helyeződik górcső alá; Mali, Niger és Csád vizsgálatával keresendő válasz a kérdésekre: Mi jelenti a térség vonzerejét? Mi indokolhatja – a hagyományos francia jelenlétén túl – nemcsak az amerikai vagy orosz, de a török, szaúd-arábiai, iráni, valamint emírségekbeli érdek beazonosíthatóságát a régióban, továbbá a magyar törekvéseket is? A térség a biztonságpolitikai kihívások olyan komplex palettáját mutatja, mely az Eötvös Károly által ismertté tett kifejezéssel élve a válságkezelés állatorvosi lova lehetne, mely Magyarországra kivetíthető hatással is egyértelműen rendelkezik.

Afrika, ezen belül a Száhel jelen sorok szerzője szerint csak mellékszínpad a Brzezinski-féle eurázsiai nagy sakktáblához képest. Mégis számos alkalommal láthattuk, hogy egy csatát az egyik szárny előnye vagy hátránya hogyan befolyásolhatott. Nem véletlen tehát, hogy jelen tanulmány mottója is Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájából idézett pont, mely szerint a kormány fontosnak tartja a stabilitás erősítését a transzatlanti térség biztonságával összefüggő olyan térségben is, mint a Száhel-övezet.

Írásomban kísérletet teszek arra, hogy feltérképezsem a lokális, regionális és globális biztonságpolitikai kihívásokat (a diagnózist), valamint választ keresek arra, hogy mindennek ellenére mitől kelti fel e térség számos állam érdeklődését, végül a válságkezelés esetleges forgatókönyvére is igyekszem megoldási javaslatot tenni. Mi lehet e globális mellékszínpad vonzereje, szerepe? Lehet-e globális sorsfordító hatása? Csak mellékcelemekények bemutatására alkalmas, vagy csöndben, halkán, feltűnés nélkül, de meghatározza majd Európa – és ezen belül hazánk – sorsát? Reményeim szerint a tanulmány segít választ találni a téma kapcsán felmerülő kérdésekre: A fehér folt még mindig fehér folt? Vagy inkább: újra fehér folt? Minek tekinthető a Száhel-övezet jelene: posztkoloniális, inter- vagy mezzokoloniális, esetleg neokoloniális korszak? Vagy leginkább egyik sem?

SZÁHEL, A GLOBÁLIS MELLÉKSZÍNPAD

Amikor az Országgyűlés 2023. november 6-i ülésnapján elfogadta a Magyar Honvédség csádi katonai szerepvállalásáról szóló, közjogi mandátumot biztosító határozatát,⁴ a Magyarország védelmi relevanciájú külpolitikáját figyelemmel követők körében az – a korábbi Mali és Niger iránti nyitás alapján – nem okozhatott meglepetést. Nemcsak az országgyűlési nyílt előkészítő munka okán, hanem azért sem, mert hazánk száheli szerepvállalása már korábban, években mérhetően tervezett volt, igaz, eltérő országokban. A kormány 2021-ben döntött

² Brzezinski 2017. Brzezinski geostratégiai játékosnak nevezi azt az államot, mely rendelkezik a kellő képességekkel és nemzeti akarattal ahhoz, hogy hatalmát vagy befolyását határain túlnyúló módon felhasználja az éppen adott geopolitikai helyzet megváltoztatására. Jelen tanulmány ezt annyiban értécsökkenti, hogy azokat a szereplőket is idesorolja, melyek erőfaktora nem elegendő ugyan egy erősebb regionális hatalom tevékenységének érdemi befolyásolására, de tevékenysége bizonyos eredményekre mégis kihat.

³ A Száhel-övezet G5-országai: Burkina Faso, Mali, Mauritánia, Niger, Csád.

⁴ 23/2023. (XI. 6.) OGY határozat.

egy Maliban települt, francia vezetésű műveletben való magyar részvétel indításáról⁵ (ahol a Magyar Honvédség már 2013 óta jelen volt az Európai Unió Mali kiképző missziójában), de az ott bekövetkezett puccs, valamint a francia és a nemzetközi erők mérsékeltén udvarias (nem fegyveres, de határozott kiutasító) kizorítását követően Niger lett a célország, mely tervet szintén helyi katonai hatalomátvétel lehetetlennített el: csak ezt követően született döntés Csád mellett.

A megnevezett országok iránt a nemzetközi érdeklődés igen aktív, tehát a magyar relevanciával bíró szábeli országok vizsgálata megalapozott.

A KIHÍVÁSOK (A DIAGNÓZIS)

A vizsgált térség országai a „diszfunkcionális államiság” kritériumait súrolják (ezért inkább használatos az „ország”, mint az „állam” kifejezés). Az állam abban az esetben működik megfelelően, ha – saját meghatározásomban – polgárainak biztosítani tudja minimálisan:

- a szükséges élelmezést (ivóvizet is beleértve);
- az egészségügyi ellátást;
- a fizikai biztonságot;
- jobb esetben a fejlődés (oktatás) lehetőségét;
- a politikai vezetés stabilitását, legitimitását;
- a büntetőhatalom (legális erőszak) monopóliumát.

E képességek hiánya esetén beszélhetünk diszfunkcionális államról: azaz ha az állam egész egyszerűen nem képes kielégíteni az állampolgárok alapvető szükségleteit. Az ilyen államokban az említettek közül egy vagy több hiányzik, így azok alapvető megoldandó problémaként jelennek meg.

Ezek a diszfunkcionális államok tehetetlenségükkel veszélyt jelentenek saját lakosságukra. A geostratégiai játékosok az ilyen államok megsegítéséért szinte versengenek egymással. Vajon ezt kizárólag humanitárius segítségnyújtásként teszik-e, avagy a helyi hatalmak és állampolgárok támogatása mellett önmaguk megsegítésére is szánnak figyelmet? Tekintsük át – területi okokból a teljesség igénye nélkül – első körben, hogy melyek a legkiemelkedőbb jelenségek, amelyek külső segítségért kiáltanak.

Valós és gerjesztett folyamat

A Száhel-övezet különös figyelmet érdemel, mivel a Magreb mellett Afrika és Európa közötti kapcsolódási pontként funkcionál. Az itt zajló válságok, az instabilitás közvetlen hatással vannak az európai kontinensre, különösen a migráció révén.

A szűkös élelmezési lehetőségekhez és az iható víz mennyiségéhez képest hatalmas a népességrobbanás. Niger termékenységi rátája 6,73/szülő nő,⁶ Malié 5,45/szülő nő,⁷ míg Csádé 5,35/szülő nő.⁸ A Száhel azonban szubszaharai terület, az itteni országok területének nagy része sivatag. Így a lakosság, egyben az állattenyésztést jelen értelmezésben magában foglaló mezőgazdaság egy jóval szűkebb területre koncentrálódik.

⁵ 1654/2021. (IX. 21.) Korm. határozat.

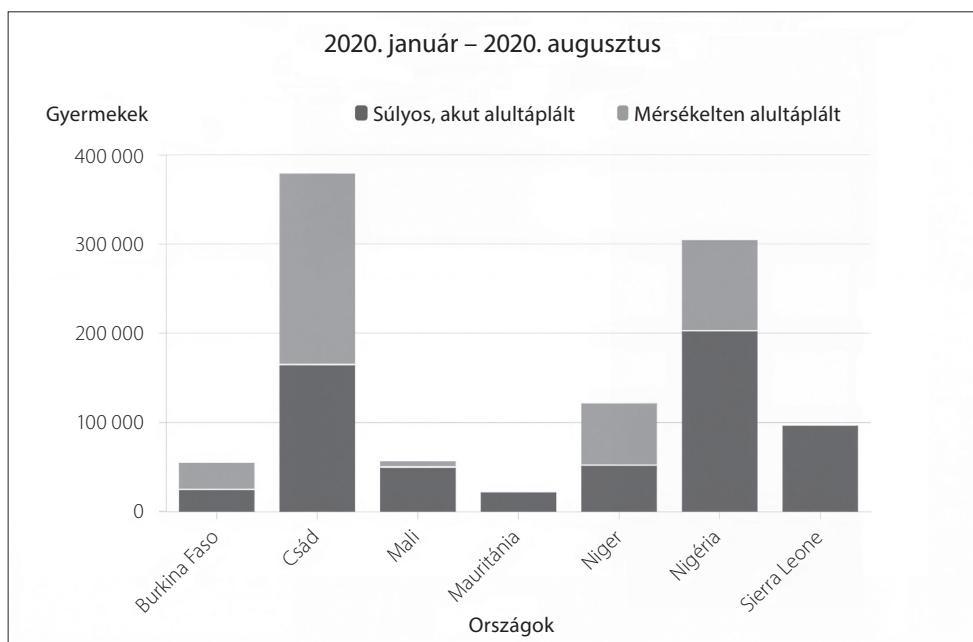
⁶ The World Factbook – Niger.

⁷ The World Factbook – Mali.

⁸ The World Factbook – Chad.

A medián kor szerinti listán a 2024. évi (CIA által vélelmezett) statisztika szerint e három ország az utolsó öt állam között szerepel: a vizsgált, városállamokat és autonóm területeket is magában foglaló 229 soros listából Niger az utolsó 229. (15 éves medián korrall), míg Mali és Csád a 225. és 226. (16 éves medián korrall) helyen áll. Viszonyításként az előregedő Magyarország a 27. helyen szerepel (44,8 éves medián korrall).⁹

Ezekben a száheli országokban tehát a robbanásszerűen növekvő lakosság mellett az élehető terület – az élettér – igen szűk, ehhez párosul az alapvető élelmezési ellátás hiánya. Az esős (monszun által érintett) területen az eső kifejezetten aránytalanul oszlik meg időben az év folyamán, az jellemzően júniustól októberig ad – igaz, bőséggel – lehetőséget a földnek és a kutaknak a víz raktározására. A népesség gyarapodása hirtelen felgyorsult, az állatok számának növekedése miatti túllegeltetés a legelők termékenységének hanyatlását okozta. Mindezt tetézik a belső, Afrikán belüli (Csádban jellemzően szudáni) menekültek ellátásának gondjai, ahol az éhhalált a háborús félelemmel azonos szintre helyezik.¹⁰

1. ábra Élelmezési válság a Száhel-övezetben

Forrás: Danube Institute¹¹

A Száhel-övezetben az átlagnál is sokkal súlyosabban érvényesülnek a klímaváltozás hatásai. A Maliban található, valaha Afrika egyik legnagyobb édesvízei közé tartozó Fabuigine-tó rendszere mára szinte teljesen kiszáradt, a mederben megmaradt, a szél által hordott homok

⁹ The World Factbook – Country comparisons – median age.

¹⁰ Nashed 2024.

¹¹ Egyre komolyabb kihívások... 2023; Bonyhádi 2023.

pedig kezdte elpusztítani a helyi lakosok otthonait és termőföldjeit, ami belső vagy külső migrációra készíteti a helyi lakosságot.¹²

A természet, mondják, olyan, mint a vákuum: nem tűri az ürességet, a nyomás kiegyenlítetlenségét. Amikor egy népességrobbanás víz- és élelemhiánnyal párosul egyik oldalon (a Száhel-övezetben), míg egy népességbezuhanás víz- és élelembőséggel párosul a másik oldalon (Európában), akkor logikus következményként indulhat meg egy kiegyenlítődési folyamat. E valós, tapasztalt folyamat – melyet Európában migrációs válságnak hívunk –, sajnos nemcsak a természetes okokra vezethető vissza, meghatározó benne a feketegazdaság szerepe, azaz nemzetközi bűnözők által gerjesztett folyamat is.¹³ Megállapítható, hogy az afrikai kontinensen a nemzetközi migráció fontos megélhetési forrás, egyfajta megküzdési stratégia a környezeti és a gazdasági hanyatlás időszakában.¹⁴

2024 januárjában magyar delegáció tagjaként Nigerben a külügyminiszteri látogatáson szembesülhettünk azzal az *állásponttal*, miszerint a migráció a lakosság körében olyan üzletág, mely a turizmussal vonható párhuzamba: a nigeri kormány a népének nem árthat azaz, hogy betilt egy ágazatot – vagy ha megteszi, akkor a lakosság kárának kompenzálását kéri az Európai Uniótól. Ezért a 2015-ben meghozott, az embercsempészetet büntető törvény hatályon kívül helyezését helyezte kilátásba.

Mindezt ráadásul tetézheti az, ha egyes geostratégiai játékosok játszmájukban ellenfelük terheléssel támadással való gyengítésére számíthatnak (bizonyítottság hiányában feltételes módon fogalmazva). Természetes megállapítás tehát a Nemzeti Biztonsági Stratégiánkban, hogy az Európa déli és délkeleti szomszédságát továbbra is jellemző instabilitás miatt fokozódik a kontinensünkre nehezedő migrációs nyomás, ami a válság kiújulásához, újabb migrációs hullámok kialakulásához vezethet.¹⁵

Biztonsági és politikai kihívások

Az állami szerepek közül az élelmezés után az egyik legfontosabb a fizikai biztonság. Ennek garantálása – sokszor pont a szűkös élelmezési vagy éppen a bőséges nyersanyag-erőforrások miatt – ugyancsak nehezen teljesíthető feladat a régióban. A gyakran törzsi-származási, néhol vallási színezetet öltő, leginkább terrorista fegyveres szervezetek (hogy terroristák-e, avagy felszabadítók, az politikai kommunikáció és álláspont kérdése) tevékenysége igen aktív, s mint látni fogjuk, minden térségben országban a mindenkori hatalom egyes közép- és nagyhatalmakat e lázadók támogatásával vádol meg. A fizikai biztonságot tovább erodálják a földművesek és az állattartók közötti gyakori fegyveres összecsapások is.

Mindhárom vizsgált ország (Niger, Mali és Csád) függetlensége óta küzd a politikai stabilitás megteremtéséért; számos katonai puccson mentek keresztül, amelyek megingatták a politikai rendszerüket. Maliban csak a legutóbbi évekből említhető a 2012-es tuareglázadás, amelyet az al-Kaida támogatott; az utolsó katonai puccs 2021-ben történt, amikor a hadsereg eltávolította a polgári kormányt, és magához ragadta a hatalmat. Niger történelme során számos katonai puccsot szenvedett el (1974, 1996, 2010, 2023). A 2023-as puccs következtében jelenleg katonai junta van hatalmon, és az ország politikai jövője bizonytalan.

¹² ICRC: Climate change... 2021.

¹³ A migrációhoz való hozzáállást jól jellemzi, hogy a helyiek nem embercsempésznek, hanem „komposznak” nevezik az ilyen tevékenységet folytatókat. Vecsey 2020, 103.

¹⁴ Uo. 98.

¹⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, 67. pont.

A nemzetközi közösség megosztott abban, hogyan kezelje a helyzetet: míg egyes országok – mint Franciaország – szankciókat és katonai fellépést sürgettek, mások inkább a diplomáciai megoldásokat preferálják. Csád politikai életét évtizedek óta a Déby család és az általuk vezetett kormányzat irányítja relatív stabilitást biztosítva. Déby elnök a junta vezetőjeként számos reformot ígért, és új alkotmányos rendet erősített meg a Nemzetgyűléssel. A politikai instabilitás és a biztonsági helyzet azonban továbbra is kérdéses.

A relatív stabilitás ellenére számos biztonsági kihívással kell szembenézni Csádban. Kiragadott példa erre, hogy 2024. október 27-én a Boko Haramnak tulajdonított fegyveres egység a Csád-tó környékén az állami haderő egy támaszpontjára csapott le, közel 40 fős átlományt mészárolva le. Ezt követően Déby elnök azonnali ellencsapásként az ún. *Opération Haskanite*¹⁶ keretében – személyes jelenlétével – megtorló műveletet kezdett, mely 2025 januárjára befejeződött. Ugyanakkor e fegyveres összecsapásból is az a narratíva született, mely szerint nincsen szükség francia katonai jelenletre az országban, hiszen sem a támadást megakadályozni nem tudták, sem az ellencsapásban nem vettek részt, így a biztonsági hozzáadott értéke nem azonosítható be.¹⁷

A legismertebb terrorszervezet a térségben a Boko Haram (a csoport eredeti neve Jama'at Ahl al-Sunna lil-Da'awah wa al-Jihad, amit általában így fordítanak: „Szövetség az Iszlám Dzsihád Terjesztésére”, a Boko Haram valójában ragadványnév), ugyanakkor messze nem az egyetlen. Az Iszlám Állam szintén jelen van a térségben, és egyes tanulmányok a Száhelen belül a Niger–Mali–Burkina Faso körzetet öt terrorkörzetre osztják, melyek területén a terroresemények összesen 70%-át követik el. Számos militáns csoportja harcol a Jama'at Nusrat al Islam wal Muslimin (JNIM) koalíció¹⁸ zászlaja alatt. Közép-Mali 2015 óta a JNIM koalícióhoz tartozó Macina Felszabadítási Front (FLM) fellegvára. A népszerű tuareg-sivatagi blues-rock zenét évtizedek óta a világ minden táján játszó Tinariwen egyik korábbi tagja, Iyad Ag Ghali saját, zenét is betiltó fegyveres csoportjával szintén feltűnést kelt.

Bár a tinzaouateni csataként ismertté vált 2024. július 25–27. közötti harcérinkezés alapvetően a mali haderő és egy iszlamista tuareg lázadó csoport, a CSP¹⁹ között folyt, előbbi komoly létszámú, a Wagner orosz zsoldos alakulat – akkor már Afrika Hadtest – korábbi fegyverese támogatta, utóbbihoz a JNIM saját – de meg nem erősített – nyilatkozata szerint csatlakozott. Az összeütközés kimenetele ismert, az orosz magánhadsereg történetének egyik legnagyobb – (el)ismert – veszteségét könyvelhette el: a tuareg lázadók által végrehajtott támadással az orosz veszteséget az orosz narratíva 20–50 fő közé teszi, míg egyéb források 82 főre becsülik.²⁰

A tinzaouateni csata sokkal több volt annál, mint az afrikai orosz jelenlét legnagyobb vesztesége. E magánhadsereg ugyanis – legalábbis hivatalosan – a mali reguláris haderő támogatására szerződött. Ezt követően 2024. augusztus elején Mali, Kijev érintettségét hangsúlyozva, megszakította diplomáciai kapcsolatait Ukrajnával.²¹ Oroszország ezzel egy időben

¹⁶ Boudombo 2024.

¹⁷ Olumba–Nwosu 2024.

¹⁸ A JNIM valójában öt nagyobb és számos kisebb terrorszervezet koalíciója: az Ansar Dine, a Katibat Macina, az Al-Mourabitoun, az Ansar al-Islam, valamint az Al-Kaída Iszlám-Magreb Szaharai Szárnya.

¹⁹ Cadre stratégique pour la défense du peuple de l'Azawad.

²⁰ Vö. Barabanov 2024.

²¹ Attaque au nord du Mali... 2024.

nyíltan egy „afrikai második front megnyitásával” vádolta meg augusztus 7-én Ukrajnát, utóbbit terrorszervezetek támogatásával gyanúsítva meg.²²

Az Afrika Hadtest a mai napig jelen van a térségben, a küldetés tehát „túlélte” a korábbi Wagner-zsoldosparancsnok, Prigozsин 2023. augusztusi halálát.

A TÉRSÉGBEN ÉRDEKELT ORSZÁGOK

A kérdésre, hogy mi okozza a világ érdeklődését a térség iránt, nem lehet egyetlen összefoglaló mondatban válaszolni. Annak ellenére, hogy első látásra a még fellelhető nyersanyagok erős vonzerőt képviselnek, számos állam e térség iránti érdeklődését azonban nem egyetlen, hanem számos tényező alapozza meg. A Száhel-övezet számos érdek találkozásának a színtere. A geostratégiai szereplők gazdasági, katonai, politikai, avagy rendészeti preventív-önvédelmi okokból vethetik óvó tekintetüket a szubszaharai térségre. E faktorok általában összefüggnek: gazdasági érdek nélkül nincs tisztán katonai érdek; migrációfékező hatású önvédelmi tevékenység sem képzelhető el akár politikai faktor aktiválása nélkül.

A vizsgált három ország egyaránt 1960-ban nyerte el függetlenségét, s mint láthattuk, azóta számos puccs és véres konfliktus destabilizálta a posztkoloniális területet. Tehetősebb hatalmak azonban valamelyik fél segítségére siettek. A geostratégiai játékosok közül néhány állam Száhel-politikájának vizsgálatával tehetünk kísérletet arra, hogy a „fehér folt” legalább a motivációk, mozgatórugók, azaz a megértés terén kitisztuljon.

Alaptételként hangsúlyozni szükséges, hogy a régióért folyó versengés nem új keletű (nem véletlenül használja a szerző a „neo”koloniális jelzőt, és a bevezetőben is idézett szórakoztató műfajú olvasmányt), optikailag mégis újszerűnek tűnik, mivel egyrésről hazánk közvetlen érdeklődése csak az elmúlt néhány évben kapott reflektorfényt, másrésről a globális geostratégiai átrendeződés a teljes sakktáblán észlelhető. Úgy tűnik, az utóbbi időben mindenki az afrikai kontinens egy pontján kíván segítséget nyújtani, némi befolyást is szerezve ezzel. Az olyan európai országok, mint Franciaország, az olyan feltörekvő hegemon versenyzők, mint Kína, és az olyan újjáéledő hatalmak, mint Törökország neokolonialista terjeszkedésétől való félelmek talán elhamarkodottak vagy alaptalanok. Az Afrikáért indult – látszólagos vagy valós – verseny okai egyes elemzők szerint viszonylag egyszerűek. Afrika valódi erőt nyer az említett hatalmakkal szembeni védekezéshez, mert Afrikának új és erős támogatói vannak. Az olyan hatalmak, mint Oroszország, „nyersanyagblokkot” akarnak létrehozni, hogy valódi egyensúlyt teremtsenek az épülő új világrendben. Már nem a „liberális” Nyugat áll szemben a kommunista Kínával, hanem egy új versenytárs van a láthatáron – létrejön egy „nyersanyagblokk”, amelynek középpontjában Afrika áll.²³

India és Törökország

India és Törökország is színre lépett, bár jelenleg katonai jelenlétről nem beszélhetünk. A The Economist adatai szerint²⁴ 2010 és 2016 között több mint 320 nagykövetség nyílt Afrikában – csak Törökország 26 új nagykövetséget nyitott, az Afrikában működő indiai nagykövetségek száma 29-ről 47-re duzzadt az összesen 54 afrikai országban. Az afrikai országok és Törökország közötti kereskedelem egyes becslések szerint több mint 600%-kal nőtt az el-

²² Septier 2024.

²³ Byrappa 2024, 1.

²⁴ The new scramble... 2019.

múlt 15 évben. Ankara százmilliókat költ arra, hogy hatalmas mecseteket és vallási-oktatási intézményeket építsen szerte Afrikában, közvetlenül versenyezve olyan országokkal, mint Szaúd-Arábia. Főként az ösztöndíjprogramok révén közel 61 ezer, az afrikai kontinensről származó diák tanul Törökországban.²⁵ Az indiai külügyminiszter 2020-ban arról beszélt, hogy 42 afrikai államban 189 projektjük 11,4 milliárd dollár értéket képvisel.²⁶ Az ún. *soft power* hatása tehát érezhetően sikeres.

Némi kitekintéssel megállapítható, hogy a szíriai események, nevezetesen az Aszad-rezsim összeomlása egyszerre jelzi a háttértámogató Oroszország és Irán gyengülését, valamint az ellenérdekelt török és izraeli befolyás növekedését. E geopolitikai változások is hatással lehetnek Csád és a Száhel politikájára, bár az orosz jelenlét csökkenésének nincs jele a térségben. Törökország lehet több jel szerint ezen új szövetséges. Bár hivatalos nyilatkozat erről nem született, számos csádi médium ismerni véli a kapcsolatok felvételét. 2005 óta az Afrikai Unió megfigyelői státuszú tagjaként Törökország – az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, India, Kína, Franciaország és az EU példáját követve – 2008-ban már Törökország–Afrika-csúcsot szervezett.²⁷ Az elmúlt évtizedben Törökország jelenléte sokkal intenzívebb a földrészen, melynek keretében a *soft power*t a gazdasági diplomáciával kombinálja. Ankara tehát a régi gyarmati államokkal ellentétben hangsúlyozza ragaszkodását az egyenrangú partnerséghez, a nemzeti szuverenitás tiszteletben tartását és a kölcsönös érdekek előnyét. Miközben a francia katonák csádi kivonulása inkább a Nyugat száheli jelenlétének végjátéka (Franciaország katonai jelenlétét a terror elleni küzdelemmel igazolta), addig Törökország más stratégiát választott a gazdasági diplomácia és a fegyveres erő kombinációjával: a török gyártmányú Bayraktar drónok Ankara technológiai-költségvetési ár/értékarányú versenyképességének jelképévé váltak.²⁸

A török érdekek azonban a biztonsági kérdéseken túlmutatnak. A természeti erőforrásban gazdag, központi földrajzi elhelyezkedésénél fogva geostratégiai szempontból is csomópontnak számító Csád minden, a Száhel térségben befolyás szerzésében érdekelt hatalom számára kiemelten fontos. Csád és Törökország egymásra találása geopolitikai kihatással lehet a teljes térségre. Egyrészt Törökország kulcsfontosságú szövetségest nyer, mellyel jelenlétét megerősítheti, és befolyási konkurenciát jelenthet Kína vagy Oroszország számára. Másrészt Csád diverzifikálhatja „szövetségi” politikáját, mellyel tovább csökkentheti a történelmi okokból még meglévő francia függőséget, egyben a barátságát kereső állam új technológiai és gazdasági csatornák megnyitását is lehetővé teszi.²⁹

Kína

Kína katonai jelenléte a Száhel térségében eleve minimális, a vizsgálat tárgyát képező három államban gyakorlatilag értelmezhetetlen. Jelenléte a gazdasági szektorban ezzel szemben már kifejezetten erős. Hatalmas összegeket kölcsönöz egyrészt és fektet be másrészt a térségbe, ugyanakkor a fejlődő kínai ipar csillapíthatatlan éhségének kielégítésére e térségből is importálja a nyersanyagokat, különösen kőolajat, krómot, kobaltot.³⁰ Kína Száhel-politikája

²⁵ Byrappa 2024: i. m.

²⁶ India opens 9... 2020.

²⁷ Mocnga 2025.

²⁸ Gagliano 2025.; és vö. Mocnga 2025: i. m.

²⁹ Gagliano 2025: i. m.

³⁰ Kepe et al. 2023, 4.

– a jelek szerint más államokéval ellentétben – hosszú távú tervezésen alapul. Annak lényege, hogy egyrészt a robbanásszerű ipari fejlődése nyomán jelentkező túltermeléshez piacot bővítsen, ugyanakkor iparának energiaigényét is kielégítse; emellett Kína ma már a szubszaharai Afrika legnagyobb fegyverszállítója, és a kontinens 45 országával működik együtt védelmi technológia tekintetében.³¹ Ugyanakkor Kína nem kíván ideológiát exportálni, bizalomnövelő jelleggel fenntartás nélkül elfogadja az adott hatalmi entitásokat – cserébe azok adott esetben az ENSZ szintjén állhatnak ki Kína mellett (ahogyan az történt az ujjur kérdésben is).

Oroszország

Oroszország katonai jelenléte bár hivatalosan nem létezik, mégis nehezen vitatható a Wagner-csoport (később az orosz Africa Corps, azaz Afrika Hadtest) okán. A Wagner-csoport hivatalosan magán- vagy zsoldoshadsereg, melynek azonban állami kötődésű alapítása és háttere kimutatható. A Wagner-csoport vizsgálata önálló tanulmány anyagát képezheti, így terjedelmi okokból ettől a szerző a továbbiakban eltekint. Megállapítható azonban, hogy az Oroszországi Föderáció *de jure* nem, ugyanakkor *de facto* katonai erővel is jelen van a térségben, mellyel a terrrorszervezetekkel szembeni stabilitást ígéri az adott hatalmi entitásoknak, egyben – sőt elsősorban – képviseli az orosz gazdasági érdekeket is.

Oroszország növelte térségbeli jelenlétét azáltal is, hogy a Líbia csádi határához közeli Maaten al-Sarra légitámaszponton állomásoztat szerződötetett civil és zsoldos erőket. Bár az orosz jelenlét nem új keletű Líbiában, de az új bázisok növelése jelezheti a Szíriából történő végleges kiszorulással való számolást is. Ezzel, valamint számos egyéb támaszponttal³² a Kreml egy kereskedelmi és katonai folyosót kíván fenntartani a Földközi-tenger és a Száhel között.³³

Abderaman Koulamallah csádi külügyminiszter 2024 végén kijelentette, hogy országa „minden idegen katonai jelenlétnek” véget kíván vetni. Mint jelezte, „ez nem Franciaország ellen irányul, hanem ez Csád jólétére történik [...] nem lesz sem francia, sem orosz katon a földünkön. De egyvalami biztosan lesz: nyitott együttműködés Franciaországgal és Oroszországgal, valamint a világ minden államával”.³⁴

Ahogy számos környékbeli országban, a puccs kapcsán Nigerben is aktívan megjelent az orosz befolyás kérdése. A tüntetések során nagy számban jelentek meg orosz zászlók, a junta pedig – bizonyított módon – a Wagner-csoporttól kért segítséget. Ennek ellenére az amerikai kormány és egyéb szereplők véleménye szerint nem Oroszország vagy a Wagner-csoport idézték elő a helyzetet, viszont jelentősen profitálhatnak belőle.³⁵

Járulékos hozadéknak tekinthető ugyanakkor, hogy az afrikai infrastruktúra használatával Oroszország a NATO európai déli szárnyának biztonsági tényezőjévé is válhat. Jelenléte gazdasági szempontból élelmiszer, elsősorban a gabona exportjára vonatkozik. E jelenség értelmezhető, mivel Oroszország fő exporttermékei közül az energiahordozók jelen vannak a helyszínen is, az acélra és fegyverekre önmagának is igen nagy szüksége van 2022 óta, ugyanakkor a gabona a legkeresettebb cikk az éhínség sújtotta területeken. Kereskedelmi együttműködés terén jelentős csapásiránynak tekinti a régiót, mellyel az embargó sújtotta gazdasága kitörhet. Diplomáciailag – Kínához hasonlóan – maga sem exportál

³¹ Byrappa 2024: i. m. 3.

³² Csak példaként: Al Khadim keleten, Al Joufra középtájon, Birak északnyugaton és Ghardabiya északon.

³³ La Russie va utiliser... 2025.

³⁴ A szerző saját fordítása, vö. Perelman 2024.

³⁵ Tárnok 2023.

ideológiát (udvariasabban: kormányzati modellt) közvetlenül, ám Kínával ellentétben nem is marad tétlen e területen: amolyan proxytevékenység keretében sokkal inkább a nyugati világ diszkreditációjára törekszik, s ezáltal próbálja diverzifikálni szövetségi rendszerét. Oroszország térségbeli érdekeltsége tehát gazdasági és egyben geostratégiai is.³⁶

Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok egyértelmű, bár nem a legnagyobb katonai jelenlétet tart fenn a térségben. Igaz, e jelenlét megbicsaklani látszik, mivel Nigerben a francia erők 2023. év végi kiutasítását követően – az utolsó francia katonák december 22-én hagyták el az országot –, 2024 márciusában az amerikai erők is távozni kényszerültek.³⁷ Bár Amerika jelenléte a szélesebb térségben a stabilitást szolgálja, egyértelműen kormányzási modellt (más megnevezésben: ideológiát) kíván exportálni, a stabilitást kizárólagosan a nyugati modell keretein belül képzei el. Mindezen felül kritikaként fogalmazódott meg Niger esetében az együttműködési megállapodás felmondása kapcsán az egyoldalú „birodalmi” magatartás is. A katonai rezsim vezetője az amerikai katonák kiutasításának indokolásában többek között az amerikai diplomácia magatartását is kifogásolta.³⁸

Kínával ellentétben az Amerikai Egyesült Államok részéről nem azonosítható be hosszú távú, átfogó megközelítésű stratégia a térségre,³⁹ ugyanakkor e globális mellékszínpadon még nem érzékelhető egyértelmű nagyhatalmi verseny. Az Amerikai Egyesült Államok Afrika-politikája erősen elnökfüggő: az első Trump-adminisztráció idején felmerült a katonai jelenlét növelése és a célok újrafókuszálása a terrorellenes tűzoltástól a nagyhatalmi verseny irányába, de sem a Biden-, sem a második Trump-elnökség idején nem azonosítható be jele ennek. Franciaország mellett a másik kiemelkedő külső szereplő Nigerben az Amerikai Egyesült Államok volt.

Az Amerikai Egyesült Államok több mint ezer katonát állomásoztatott Nigerben a dzsihadisták elleni harc keretében, és jelentős drónbázist is fenntartott. Washington a puccs után úgy döntött, hogy tárgyal a juntával, és újraindította a katonai műveleteit nigeri támaszpontjain, míg Franciaország nem fogadta el a katonai hatalomátvételt. Az amerikaiakkal kötött megállapodás feltételeit nem hozták nyilvánosságra. Mindazonáltal nem észszerűtlen azt feltételezni, hogy Washington leginkább azért szorgalmazhatta a tárgyalásokat a Nigerben maradása érdekében, hogy Oroszországot kiszorítsa a régióból, hiszen Burkina Faso, valamint Mali példájából tisztán látszik, hogy az orosz erők, különösen a Wagner-csoport (majd az Afrika Hadtest) könnyen szereznek hatalmat a térségben.⁴⁰ E 2023-as remények azonban 2024 tavaszán szertefoszlottak, amikor az amerikai katonák elhagyták az országot.

Érdekes játékelmélet és önálló vizsgálat tárgya lehet a proxytevékenységek elemzése, ha jelét keresnénk a térségben egy orosz–amerikai játszmának: lehet-e összefüggés a nigeri vezetésnek az amerikai „Air Base 201” 2024. nyár eleji bezáratása és az orosz Afrika Hadtest 2024. nyár közepi legkomolyabb afrikai vesztesége között, amikor tuareg lázadók „ismeretlen” helyről kapott információk alapján csaptak le a zsoldos alakulatra...

³⁶ Uo. 5.

³⁷ Távozniuk kell az amerikai... 2025.

³⁸ Uo.

³⁹ Tárnok 2023: i. m. 3.

⁴⁰ Franciaország: hibás stratégia... 2023.

Az Amerikai Egyesült Államok egyéb közvetlen érdeke nehezen azonosítható be: kereskedelme egyébiránt igen szerény a térséggel: globális kereskedelmének 1,5–2%-át teszi ki a teljes afrikai régió.

Franciaország

Franciaország mint korábbi gyarmattartó jelenléte evidensebb, mint azt a felületes szemlélő gondolná. A térségben 2020-ig igen komoly katonai erőket állomásoztatott, mely erők multilaterális (vagy sok bilaterális) megállapodás keretében nyerték el igazán nemzetközi legitimitásukat. Katonai jelenlétét a 2020 utáni puccsok sorozata csökkentette töredékére – bár 2024-ig így is komoly létszámot képviselt –, azt követően, hogy az új hatalmi tényezők (junták) *persona non grata*-nak, vagy mondhatnánk *armipotencia non grata*-nak (nemkívánatos hatalomnak) nyilvánították. 2020-ra a francia haderő a csádi, n'djamenai parancsnokságú Barkhane művelet keretében már 5100 fővel volt jelen a térségben.

A Maliban, majd Nigerben (Burkina Faso jelen esetben vizsgálat látókörén kívül esik) végrehajtott puccsokat követően 2024 januárjára a létszám Csádba „visszahúzódva” már csak 1000 fő,⁴¹ melyet Párizs drasztikusan 300 főre tervezett lecsökkenteni.⁴² Katonai értelemben a francia befolyás egyértelműen gellert kapott, a francia haderő 2025 elején teljesen kivonult Csádból (Szenegálból akkor még nem). A francia (és amerikai) nemzeti érdekek előtérbe helyezése a helyi történelmi, vallási és szociális tényezők figyelembevételének kárára ment. A francia–csádi védelmi együttműködés felmondása a francia térségbeli befolyás egyértelmű végét is jelentette. Mali és Niger után Csád is szakított a francia szövetséggel, de a jelenség itt nem zárult le: Bassirou Diomaye Faye szenegáli elnök is kezdeményezte az országában lévő francia támaszpontok bezárását.⁴³

A 2013-ban Maliban a dzsihadista előretörést megakadályozó intervenciója miatt hősként fogadott Franciaországra tíz évvel később már megszállóként tekintett a mali lakosság. A helyi kritika szerint ennek egyik oka az egyoldalú, a mali haderőt be sem vonó műveletekre is visszavezethető, aminek kiemelt példája volt a mali haderő kitiltása Kidalból Gao és Tombuktu városok felszabadítását követően.⁴⁴ Mindez egyenes út volt nemcsak Mali, de Csád esetében is ahhoz, hogy antiterrorista küzdelmeikben diverzifikálják a partneri-szövetségi stratégiájukat. Végül 2024. november 28-án a csádi hatóságok társadalmi igényként aposztrofálva jelentették be a francia biztonsági együttműködés végét – igaz, Mahamat Idriss Déby Itno csádi elnök úgy fogalmazott, hogy nem az együttműködésnek, hanem „az együttműködés ilyen formájának” van vége.⁴⁵

N'Djamena 2025. január 31-re tűzte ki a francia erők végleges kivonásának határidejét, a fővárosi Sergeant Adji Kossé légitámaszpont, valamint Fava-Largeau és Abéché bázisainak kiürítése addigra meg is történt, ezzel megszűnt Franciaország – Európa egyik meghatározó katonai hatalma – csádi jelenléte. A lavina még nem állt meg: a csádi kiutasítással egy időben Szenegál ugyancsak kérte a francia katonák távozását, s ha mindez még nem lenne elég, Elefántcsontpart elnöke, Alassane Ouattara 2024. december 31-én kérte Port-Bouët,

⁴¹ Tchad – Les forces... 2024.

⁴² Lagneau 2024.

⁴³ Olumba–Nwosu 2024: i. m.

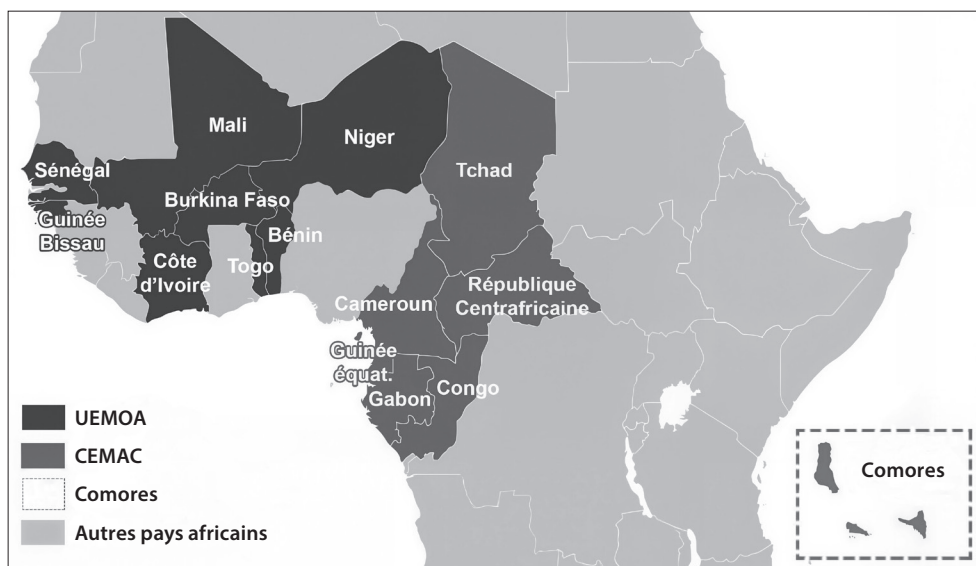
⁴⁴ Sanogo 2024.

⁴⁵ Uo.

az abidjani bázis nemzeti erőnek való átadását.⁴⁶ Ezzel újabb állam került – Mali, Niger, Csád, Burkina Faso és Szenegál után – egyfajta frankofób listára.

A francia csapatok kivonása vákuumszerű űrt hagyott: és tudjuk, a természet nem tűri a vákuumot. A térség geopolitikai egyensúlya megbomlott, és az ürességet hamarosan kitölti más. N'Djamena a jelek szerint egyértelműen olyan új kereskedelmi és biztonsági (ha nem is katonai) szövetségesek felé fordul, mint Kína, Törökország, Oroszország vagy az Egyesült Arab Emírátsok.⁴⁷

Franciaországnak azonban a katonai jelenlét visszaszorulása mellett a jelenlegi egyik leg-erősebb eszköze megmarad: a monetáris unió komoly tényező a régióban. A CFA⁴⁸ – az ún. Afrikai Pénzügyi Közösség – egyfajta francia központú monetáris uniót takar. Ez alapján két régióban 8+6, azaz 14 állam közös fizetőeszközt használ. A volt gyarmati államok függetlenedését követően Franciaország elérte, hogy ezekben az országokban bevezették a nyugat-afrikai CFA-frankot (XOF) és a közép-afrikai CFA-frankot (XAF), melyek előállítását – és ebben rejlik a befolyásolási tényező –, Chamalières-ben a Bank de France végzi.

2. ábra A XOF (barna) és a XAF (kék) monetáris övezethez tartozó országok⁴⁹

Az államháztartások szempontjából külön érdekesség tehát, hogy ezek az országok a francia jegybanktól függenek, devizatartalékuk egy részét Párizs őrzi, de természetesen az euróra befolyással nem bírhatnak. Ugyanakkor Franciaország alapvető érdeke a térség stabilitása. Meghirdetett céljában a terrorveszély nem választható el a régió előtt álló gazdasági, oktatási, egészségügyi és intézményi kihívásoktól. Ezért a helyi fegyveres erőknél nyújtott azonnali támogatás mellett fontos elősegíteni a béke és a tartós újjáépítés szilárd alapokon történő dinamikáját. Ez a – budapesti francia nagykövetség útján nyilvánossá tett – meggyőződés

⁴⁶ L'armée française 2025; valamint Olivier 2025.

⁴⁷ Roger 2025.

⁴⁸ Communauté Financière Africaine.

⁴⁹ Partenariats Afrique-France... 2022.

áll a „3D” megközelítés középpontjában, amelyet a védelem, a diplomácia és a fejlesztés (*défense, diplomatie, développement*) szereplői dolgoztak ki.⁵⁰ Ugyanakkor figyelemfelhívó adat lehet, hogy Franciaország áramellátásának több mint 75%-át adják a nukleáris erőművek, és az uránszállítások egy részéért Niger felel. A francia Framatome⁵¹ cég többségi állami tulajdonban van, és ez a vállalat Niger négy legnagyobb uránbányájából háromnak a többségi tulajdonosa volt a puccs idején. Niger a hivatalos statisztika szerint Franciaország ötödik legnagyobb urániumbeszállítója.⁵²

2024. január 28-án Burkina Faso, Mali és Niger katonai juntái közösen jelentették be azonnali távozásukat az ECOWAS afrikai gazdasági szervezetből. Kilépésük komoly kérdéseket vet fel a CFA-frank stabilitására nézve is.⁵³ Bár Franciaországot nem említik kifejezetten, a junták következetesen elítélik Párizs beavatkozásait és gyarmati hozzáállását, különösen a CFA-frank intézményi berendezkedését illetően. A három állam kilépését megelőzően létrehozta a Szábeli Államok Szövetségét (AES), kezdeményezve egyben a közös erők, közös útvétél és új közös valuta bevezetését is. Az AES azt állítja, hogy a CFA-frank Franciaország gazdasági államvezetésének és „gazdasági gyarmatosításának” eszköze.⁵⁴

A CFA valójában kiváló eszköznek bizonyul arra, hogy a vizsgált államok 1960-as függetlensége relativizálható legyen legalábbis a külügy, a külkereskedelem, a stratégiai nyersanyagok, valamint a monetáris és pénzügyi menedzsment területein. Az Amerikai Egyesült Államok és az amerikai dollár által uralt új gazdasági és pénzügyi világrendben ez a gyarmati valutarendszer lehetővé tette Franciaország számára, hogy megmentse szűkös dollártartalékait, mivel a CFA-övezettől minden importját saját valutájával vásárolhatta meg. Ez azt is lehetővé tette, hogy Franciaország saját importjára sajátítsa ki gyarmatainak dollártartalékait.⁵⁵

Egy teljesen új valuta, az eco⁵⁶ bevezetésének gondolata lassan a megvalósíthatóság irányába fordulhat be. Ez viszont sokkal messzebbre mutathat, mint a francia, így az európai befolyás további erodálása: egy alternatív közös valuta abszolút ösztönző lehet globális szinten a BRICS+ államok⁵⁷ által évek óta szorgalmazott, dollárt idővel lecserélni hivatott alternatíva megvalósítására is.⁵⁸ Ez utóbbi gondolat azonban önálló tanulmány tárgya kell, hogy legyen, jelen sorok szerzője megelégszik a gondolatmagvak elhintésével is.

Öböl menti államok

A Perzsa-öböl államai közül érdemben az Egyesült Arab Emírségek katonai szerepvállalásának mértéke és mélysége új tényező. Ezt a folyamatot olyan körülmények váltották ki, mint Törökország, Kína és Oroszország növekvő jelenléte Afrikában, valamint az öböl menti államok gazdasági és geopolitikai elképzelései az elkövetkező évtizedekre. Afrika szarván fokozott katonai közreműködés jellemző, ami koncentrikusan tovább bővül Afrika távolabbi

⁵⁰ Franciaország tevékenysége... 2024.

⁵¹ Vö. Framatome honlap.

⁵² Louis 2023.

⁵³ ECOWAS: Mit takar... 2024.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ „Monetáris imperializmus”... 2024.

⁵⁶ Az eco koncepciója a 2000-es évek elején konkretizálódott kezdetben a nem CFA-frankot használó országok számára.

⁵⁷ „BRICS+”: Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika + Egyiptom, Etiópia, Indonézia, Irán és az Egyesült Arab Emírségek.

⁵⁸ Vö. Halaska 2025.

részeire. Az aranykitermelésben érdekelt Egyesült Arab Emírségek egyfajta erőkövetítést folytat, s eddig mintegy 17 katonai megállapodást kötött különböző afrikai államokkal.⁵⁹

Magyarország

Hazánk szerepét a Száhel-övezetben mind belföldön, mind külföldön a felületes érdeklődők megkérdőjelezzik. Katonai szempontból tényleges jelenléte 2025 nyarán még nem valósult meg, pedig a közjogi engedélyek és az immunitást garantáló katonai jogállási törvények is megszülettek már 2021-ben mind Malira, mind Nigerre.⁶⁰ Csád kapcsán szintén megszületett minden közjogi alap: 2023 novemberében védelmi tárcaközi egyezmény, már azt megelőzően az Országgyűlés határátlépést engedélyező határozata,⁶¹ majd két nagy államközi védelmi együttműködési megállapodás⁶² 2024 második felében való aláírása biztosítja hazánk nemzetközi jog szerinti szerepét a Száhel e területén.

Hazánk tervezett katonai jelenlétét – mint katonai jelenlétet – sem lehet megérteni átfogó megközelítés nélkül. Láthattuk, hogy a migrációs útvonal a Magreb és a Száhel érintésével tart Európába. Magyarország az illegális bevándorlás elleni fellépést 2015 óta prioritásként kezeli, és szinte mottóként hangoztatja, hogy Európa biztonsága a Száhel-övezetben kezdődik, mely vagy kibocsátója, vagy áteresztője a vándorló tömegeknek. Természetes, hogy a problémákat azok keletkezési helyén, a gyökereknél kell kezelni, így magyar, sőt európai létérdek egy stabil Száhel.

Hazánk szempontjából nem elhanyagolható további tényező vizsgálata sem. Annak ellenére, hogy a térség lakosságának közel 80%-a mezőgazdaságból él, a részletezettek alapján komoly problémát jelent az éhínség. Ennek megfelelően a lakosság létszáma kellő alapot adhat élelmezési importra; az éhezés felveti az élelem erőszakos megszerzésének lehetőségét, így az élelem mellett a fegyverimport ugyancsak vonzó piaci célponttá teszi az övezetet – nem csak a most domináns kínai és francia cégek számára. A Száhel nemcsak kibányászható nyersanyagai miatt vonzó, hanem felvevőpiaca miatt is. Magyarország agrár-exportőr, és az orosz piac zárásával új, déli területek felé tekinthet mind élelmezésben, mind hazánkban gyártott minden egyéb, helyben szükséges (érdeklődést felkeltő) termékeivel. A magyar katonai jelenlét tehát összeurópai biztonsági érdekeket szolgál a migráció megfékezésével, de egyben a Száhelbe települő magyar gazdasági, piaci érdekeltségek számára közvetlen védelmet is jelenthet. Ismét idézhető a tanulmány mottójául választott, a Nemzeti Biztonsági Stratégia vonatkozó pontja, mely szerint a magyar kormány fontosnak tartja a stabilitás erősítését a transzatlanti térség biztonságával összefüggő távolabbi térségekben, többek között a Száhel-övezetben.

MEGVÁLASZOLANDÓ KÉRDÉSEK

Mali, Niger és Csád egyaránt komoly aranybányászattal, illetve – Niger esetében – uránkészlettel, valamint egyéb értékes bányászati lehetőségekkel rendelkezik. Niger és Csád ezenfelül kifejezetten kőolajkitermelésben is érintett, valamint jelentős a széntartalékuk is.⁶³ A területen

⁵⁹ Byrappa 2024: i. m. 4.

⁶⁰ 2021. évi CVII. törvény; 2021. évi CVI. törvény.

⁶¹ 23/2023. (XI. 6.) OGY határozat: i. m.

⁶² Vö. 1264/2024. (IX. 9.) Korm. határozat.

⁶³ The World Factbook – Africa.

élők – legalábbis társadalmi szinten – azonban nem profitálnak a természeti adottságokból, mivel a bányák külföldi kézben vannak. Bár a francia vállalatok még jelen vannak, a térségből való kiszorulásuk egyértelmű. A 2002. évi 10,6%-os részarányuk napjainkra 4,4%-ra esett vissza, miközben a kínai jelenlét azonos időszakban 3,8%-ról 18,8%-ra növekedett, Indiáé 1,9%-ról 5,6%-ra, míg Törökorszáé 1%-ról 3,2%-ra ugrott meg.⁶⁴ A *The Economist* szerint⁶⁵ 2006 és 2018 között Kína kereskedelmi forgalma 226%-kal, Indiáé pedig 292%-kal nőtt. Hasonlóképpen Törökország 216%-kal, Oroszország 335%-kal, míg Indonézia 224%-kal növelte forgalmát. Az EU csak szerény 41%-os növekedést ért el, míg az Amerikai Egyesült Államok és a szubszaharai Afrika közötti kereskedelem csökkent.

Találó gondolat, hogy Afrika számára természeti kincsei egyszerre áldást és átkot jelentenek:⁶⁶ áldást bőségükkel, átkot pedig azért, mert azok a nagyhatalmak érdeklődését is felkeltették. Az önállóságukat csak 64 éve elnyert, meghúzott határaik alapján nemzetállamnak legkevésbé sem nevezhető országok belső erőviszonyait kis részben a vallás, túlnyomórészt a törzsi hovatartozás határozza meg, ami nem könnyíti meg a belső stabilitást. Ha mindezt rávetítjük arra, hogy a törzsi érdekcsoportok mára igényt tartanak a területükön található, jellemzően külföldi vállalatok kezén lévő természeti kincsekre, akkor megállapítható: bár e vállalatok ma már nemcsak kiviszik a kitermelt javakat, hanem befektetéseket is hajtanak végre, a helyi lakosok mindebből elenyészően vagy egyáltalán nem profitálnak.

Bár jelen tanulmány bemutatta, hogy a térség számos, csöppet sem vonzó tulajdonsággal bír, mindezek mellett számos ok sorolható fel, melyek igazolják a nemzetközi érdeklődést. Mi lehet e globális mellékszínpad vonzereje? Mi a szerepe? Lehet-e globális sorsfordító hatása?

Erők és érdekek

A következtetés levonása előtt rövid összeggzéssel tekintsük át a kialakult helyzetet, és helyezzük azt európai kontextusba.

Az érdekérvényesítés elmélete szakkifejezésként a katonai *hard power*, *soft power*, *smart power* hatásokat ismeri. A geostratégiai szereplők ezeket kulturális-történelmi vagy kormányzati berendezkedésük, valamint rendelkezésre álló lehetőségeik függvényében használják. Hiába antikolonialista akár a teljes afrikai földrész (a Száhel térsége biztosan), ha a nagyhatalmak csábításának, a *smart power* eszközeinek alig tudnak ellenállni az egyes államok. Afrika bizonyos tekintetben posztkoloniális korszakát éli, miközben elsősorban Kína, de az Európai Unió, Oroszország és kisebb részben India, Törökország és az öböl menti államok is komoly szereplőként igyekeznek feltűnni a földrészen.⁶⁷ Ismert az amerikai narratíva, miszerint az egyedüli hegemon Amerikai Egyesült Államok vezető szerepe nélkül több lenne az erőszak, lassúbb a gazdasági növekedés.⁶⁸ Ezt azonban a világ másik része nem osztja.

Vizsgálatunk következtetése tehát, hogy Afrika és azon belül a Száhel-övezet sokkal fontosabb színpad, mint azt a felületes vizsgáló gondolná. A nyersanyagok, természeti kincsek kivitele, az ipari túltermelő államok felvevő piaca, tehát az export és import ugyanúgy szerepel a megalapozott indokok között, mint az olyan biztonsági geostratégiai megfontolások, mint a népvándorlási hullám megállítása, vagy Európa déli szárnyának – igaz, közvetett – katonai biztonsága.

⁶⁴ Louis 2023: i. m.

⁶⁵ Africa is attracting... 2019.

⁶⁶ Marshall 2022, 158.

⁶⁷ Tetlák 2022, 53.

⁶⁸ Huntington 1993, 83.

Európai szempontból a migrációs és a menekültválság változásokat hozott az Európai Unió migrációhoz való hozzáállásában. A migráció hatékonyabb kezelése érdekében az EU szorosabb együttműködést próbált kialakítani a kibocsátó országokkal, főként az olyan, már meglévő szerződéses vagy stratégiai kereteken belül, mint az európai szomszédságpolitika vagy az EU–Afrika közös stratégia.⁶⁹

A Száhel-övezetben található Niger jelentősége többértékes: innen származik az Európai Unióba importált uránium érzékelhető hányada, ugyanakkor a terrorizmus fontos színhelye is. Niger 1971-ben nyitotta meg első kereskedelmi uránbányáját, s ma is két jelentős uránbányával rendelkezik. A nigeri urán a világ bányászati termelésének 4%-át, az EU importjának 25%-át adja, miközben a francia atomerőművekben a felhasznált urán kevesebb mint 10%-a származik Nigerből, bár arányaiban ez mégis jelentős függőségnek tekinthető.⁷⁰ Az ország uránbányái kapcsán azonban ma már nemcsak a korábbi gyarmattartót és Spanyolországot lehet megemlíteni, hanem Kínát is. 2007-ben az állami tulajdonú China National Nuclear Corporation (CNNC) közös vállalatot alapított a nigeri kormánnyal az ország közepén található Azelik uránbánya továbbfejlesztésére.⁷¹ Végül a Kreml is sokféleképpen kapcsolódik az urán piacához és az utóbbi időszak nigeri politikai eseményeihez. Ennek részletezésétől eltekintve inkább arra érdemes ráirányítani a figyelmet, hogy abban az esetben, ha a nyugat-afrikai ország „közelebb” kerül Oroszországhoz, akkor az urán piacán és az atomenergia tekintetében biztosan növekedne a világpiaci koncentráció.⁷² A francia érdekeltségű uránbányák nigeri államosítási gondolata sok elemző szerint egybeesik az orosz kapcsolatok erősödésével.⁷³

Franciaországnak komoly érdekeltségei voltak és még maradtak Nigerben, viszont jelentős feszültség gyülemlett fel Párizssal szemben az elmúlt években.⁷⁴ Az Európai Unió vezetése és tagállamai komoly problémával néznek szembe, a tét ugyanis nem csupán a nigeri törvényes rezsim helyreállítása, hanem a teljes Száhel-övezet stabilitása. Az elmúlt évek régiós tapasztalatai arra sarkallhatják az európai vezetőket, hogy értékeljék át a térséggel kapcsolatos politikájukat, ellenkező esetben jelentős mértékben szorulhatnak háttérbe az európai érdekek, miközben a Száhelt érintő nehézségek okozta kihívások elsősorban az Európai Uniót terhelik az övezetből áramló migrációs nyomás formájában.⁷⁵

Az EU ún. Stratégiai Iránytűje⁷⁶ egy olyan ambiciózus cselekvési tervet jelent, amelynek alapján az Európai Unió 2030-ra megerősítheti biztonság- és védelempolitikáját. Uniónk ereje az egységben, a szolidaritásban és az elszántságban rejlik. A stratégiai iránytű célja, hogy az EU erősebb és cselekvőképesebb biztonságsszolgáltatóvá válhasson. A fenyegetés nő, a tétlenség következményei nyilvánvalóak. A stratégiai iránytű gyorslepipítésű katonai kapacitás megteremtése mellett hírszerzési hibrid eszköztár létrehozását, védelmi beruházás támogatását, a nyugati államokkal és szövetségekkel (NATO, EBESZ) való partnerség szorosabbá tételét egyaránt előírja.

⁶⁹ Vecsey 2020: i. m. 92.

⁷⁰ Pásztor 2024.

⁷¹ Uo.

⁷² Uo.

⁷³ Niger to nationalise... 2025.

⁷⁴ Tárnok 2023: i. m.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Strategic Compass vagy Boussole Stratégique.

Európa, így az Európai Unió számára tehát a térség stabilitása létkérdés. Ezért indított stabilizáló kiképző missziót⁷⁷ EUTM Mali néven, mely 2024-ben szintén lezárásra kényszerült.

Amikor a nyugatinak mondott világ megünnepeli a karácsonyt, vagy csak egy keltezésben leírja a 2024. évet, továbbá amikor a magyar nyelvben a születésnaposnak azt kívánjuk, hogy Isten éltesse, akkor kulturálisan úgy is keresztények vagyunk, ha a hit nincs meg mögötte. Globális értelemben e nyugati civilizáció erős defenzívába szorult, ezért lenne szükség Európában olyan stratégiai látásmódra, melyben egyrészt a közös múltú államok a közös érdekeket nem csak retorikai fogásnak tekintik. Ugyanakkor jelen mű szerzőjének szubjektív álláspontja, hogy az európai koncepcióban még egy lényeg hiányzik: a nyitás olyan partnerek irányába, amelyek nem tekinthetők a leghagyományosabb szövetségeseinknek. Európa egyszer csak arra ébredt, hogy geostratégiai játékosársai túlnőtték. Az tehát, hogy Franciaország megőrizze pozícióját a Száhel-övezetben, nemcsak francia, hanem összeurópai érdek is lehetne. Bármilyen feszült is a viszony, egyetlen európai ország kapcsolatai sem gyökereznek ugyanis olyan mélyen Afrikában, mint az Franciaország esetében megfigyelhető.⁷⁸

Az európai szemponthoz képest az EU-tag Magyarország érdeke merőben nem tér el. Lassan, de biztosan bebizonyosodik, hogy hazánk nemzetközi porondon sokat kritizált 2015-ös migrációs politikája a helyes vízió: a félreértelmezett humanitárius befogadás helyett a kibocsátó és a tranzitországokban, a kiváltó okok helyszínén kell a válságokat kezelni. E válságkezelés nemcsak a katonai stabilitást jelenti, hanem az agrárimport, sőt agrár- és egészségügyi beruházás magyar részvételét is. Magyarország nem tervezi, hogy Kína konkurenciája legyen, de lehetőségeihez mérten hozzá kíván járulni Európa és saját állampolgárainak jólétéhez, biztonságához. A Száhel egyik utolsó stabil állama Csád, ez is indokolja a szerepvállalás kiválasztásának helyszínét.

KÖVETKEZTETÉSEK

„Néhány apró, fehér folt még akad a térképen” – írta Rejtő Jenő 1938-ban, a tudományos igényességnek még a csíráját sem szándékozva elhinteni. Jelen gondolatmenet végén azonban mégis feltehetjük a kérdést: a fehér folt még mindig fehér folt? Vagy inkább: újra fehér folt? Minek tekinthető a Száhel-övezet jelene: posztkoloniális korszaknak? Inter- vagy mezzokoloniális korszaknak? Esetleg neokoloniális korszaknak? Vagy a kérdés iránya is rossz, mert egyik sem? Kína erősödik, az ázsiai nagyhatalom egyértelműen érezteti – elsősorban gazdasági – befolyási hatását a térségben; Törökország – ha kisebb mértékben is, de – eredményes céljai elérésében. Oroszország inkább csak próbálja, mintsem megvalósítja érdekövezetének kialakítását – de részeredményeket elérhet; a „Nyugat” visszaszorul vagy nem is akar (Amerikai Egyesült Államok) részt venni e mellékszínpad játszmájában; Franciaország fokozatosan veszti el befolyását a Magrebben és a Száhel-övezetben. Sok afrikai ország neokolonializmussal vádolja az egykori gyarmattartót, a feszültség az övezet számos országára terjedt tovább. De valóban jó iránytól félnek-e? Az új segítő kéz valóban segít-e majd, avagy éppen a mesebeli farkasként viselkedve igyekszik benyomulni a térségbe? A kérdés költői: jelen tanulmány szerzője szerint utóbbit evidenciaként kell értelmezni.

⁷⁷ EUTM-Mali: EU Training Mission in Mali; 22 EU-tagállam (Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Észtország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Írország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Hollandia, Portugália, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Svédország) és négy EU-n kívüli ország (Szerbia, Grúzia, Moldova és Montenegró) vett részt ebben a küldetésben.

⁷⁸ Franciaország: hibás stratégia... 2023: i. m.

A 19. századi európai gyarmatosító *hard power*rel szemben ma már az államok többsége – így jellemzően Kína, Törökország – a *soft power* taktikáját alkalmazza. A szerző többszöri csádi tárgyalásai során találkozott „Csád–Kína barátság kórház” vagy „Étterem Oroszországhoz” feliratú épületekkel.

Minden állam más és más okból érdeklődhet a régió iránt. Minden állam – képességei függvényében – más és más befolyásolási (*hard, soft, smart* stb.) hatalomtechnikát alkalmaz. Ugyanakkor míg a Száhel távolabbi hatalmaknak, így Kínának, Törökországnak, Indiának, Oroszországnak egy expanzív ugródeszkrét jelenthet, addig Európának ez sokkal inkább defenzív, vitális érdekke zsu gorodott. Megállapítható a magyar szórakoztatóipar nagyjának, Rejtő Jenőnek e tekintetben is az éleslátása, miszerint „*a féltékeny nagyhatalmak is a kör-mére néznek egymásnak*”.

A geostratégiai nagyjátékosok bölcsességén fog múlni elsősorban, hogy nagyhatalmi rivalizálás ne emelje a Száhel-övezetet főszínpadi szintre. Ugyanakkor arra is ügyelni kell, hogy a világ nagyszínpadához képest ne hogy észrevétlenül, álmosan ásítva, és „csak úgy mellékesen” e mellékszínpadon dőljön el a lassan mellékszereplővé visszaminősülő Európa sorsa. Európa globális szinten mára túl kicsi lett ahhoz, hogy megengedje magának az össze nem fogás luxusát.

Akárhogy is alakul, a katonai szerepvállalás sosem (ön)cél, hanem eszköz a polgári (gazdasági, diplomáciai, politikai, önvédelmi) érdekek biztosítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtrefferer=00000001.txt> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- 1264/2024. (IX. 9.) Korm. határozat a Magyarország Kormánya és a Csádi Köztársaság Kormánya között létrejött védelmi együttműködési megállapodás, valamint a Magyarország Kormánya és a Csádi Köztársaság Kormánya között a Csádi Köztársaság területén állomásozó magyar kontingens jogállásáról, a katonai együttműködésről és segítségnyújtásról szóló megállapodás szövegeinek végleges megállapítására adott felhatalmazásról. Magyar Közlöny, 2024. 09. 09. <https://magyar.kozlony.hu/dokumentumok/aecdd62a2bd7f6a874d5bdadc7245efd330d972e/megtekintes#;=2024> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- 1654/2021. (IX. 21.) Korm. határozat A TAKUBA alkalmi harci kötelékben történő magyar katonai szerepvállalást előkészítő törzs kiküldéséről. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1654-30-22> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- 23/2023. (XI. 6.) OGY határozat Magyar Honvédség csádi katonai szerepvállalásáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A23H0023.OGY> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- 2021. évi CVI. törvény a Francia Köztársaság Kormánya és a Nigeri Köztársaság Kormánya között a francia haderő Száhel-övezet biztonsága érdekében Nigerben történő beavatkozásának jogi szabályozásáról szóló, 2013. március 25-én Niameyben aláírt megállapodáshoz és a Francia Köztársaság Kormánya és a Nigeri Köztársaság Kormánya között a Száhel-övezet biztonságát szolgáló francia beavatkozás keretében Nigerben tartózkodó francia katonai állomány jogállásának szabályozásáról szóló, 2013. július 19-én Niameyben aláírt megállapodáshoz kapcsolódó, a Francia Köztársaság Kormánya és a Nigeri Köztársaság Kormánya közötti, a TAKUBA erők nem francia erőinek jogállásának szabályozásáról szóló Kiegészítő Jegyzőkönyvhöz Elfogadó Nyilatkozattal történő csatlakozás kihirdetéséről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100106.tv> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)

- 2021. évi CVII. törvény a Francia Köztársaság Kormánya és a Mali Köztársaság Kormánya között levélváltás formájában létrehozott, Bamakóban 2013. március 7-én és Kouloubában 2013. március 8-án aláírt, a SERVAL erők jogállásáról szóló Megállapodáshoz kapcsolódó, a Francia Köztársaság Kormánya és a Mali Köztársaság Kormánya közötti, a TAKUBA erők nem francia erőinek jogállásának szabályozásáról szóló Kiegészítő Jegyzőkönyvhöz Elfogadó Nyilatkozattal történő csatlakozás kihirdetéséről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100107.tv> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- Africa is attracting ever more interest from powers elsewhere. The Economist, 2019. 03. 07. <https://www.economist.com/briefing/2019/03/07/africa-is-attracting-ever-more-interest-from-powers-elsewhere> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 23.)
- Attaque au nord du Mali: la junte rompt ses relations diplomatiques avec l'Ukraine. France 24, 2024. 08. 05. <https://www.france24.com/fr/afrique/20240805-attaque-au-nord-du-mali-la-junte-rompt-ses-relations-diplomatiques-avec-l-ukraine> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- Barabanov, Ilya: *Ce que l'on sait de la mort de dizaines d'anciens mercenaires de la compagnie „Wagner” au Mali, leurs pertes les plus importantes depuis le début de leur présence en Afrique.* BBC News Afrique, 2024. 07. 29. <https://www.bbc.com/afrique/articles/cyx5z4997wxo> (Letöltés időpontja: 2025. 09. 30.)
- Bonyhádi Lili: *Élelmzési válság a Száhel-övezet országaiban.* Flourish, 2023. 08. 03. https://public.flourish.studio/visualisation/14634222/?utm_source=embed&utm_campaign=visualisation/146342 (Letöltés időpontja: 2025. 07. 30.)
- Boudombo, Armand Mouko: *Lutte contre Boko Haram: Qu'est-ce que l'opération Haskanite lancée au Lac Tchad par le président Mahamat Idriss Deby Itno?* BBC News Afrique, 2024. 10. 30. <https://www.bbc.com/afrique/articles/c2dl3096d8eo> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 07.)
- Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktábla.* Antall József Tudásközpont, Budapest, 2017.
- Byrappa, Ramachandra: *A globális geopolitika „nyers” egyensúlya és az új harc Afrikáért.* MKI Elemzések, 2024/10., 1–9. <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2024.10> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 07.)
- ECOWAS: Mit takar Burkina Faso, Mali és Nigéria kilépése? Danube Institute, 2024. 02. 17. <https://danubeinstitute.hu/en/blog/ecowas-mit-takar-burkina-faso-mali-es-nigeria-kilepese> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Egyre komolyabb kihívások jelentkeznek a Száhel-övezetben. Danube Institute. 2023. 08. 05. <https://danubeinstitute.hu/hu/blog/egyre-komolyabb-kihivasok-jelentkeznek-a-szahel-ovezetben> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 30.)
- Framatome honlapja. <https://www.framatome.com/fr/> (Letöltés időpontja: 2025. 09. 30.)
- Franciaország: hibás stratégia a Száhel-övezetben? Danube Institute, 2023. 11. 30. <https://danubeinstitute.hu/hu/blog/franciaorszag-hibas-strategia-a-szahel-ovezetben> (Letöltés időpontja: 2025. 09. 30.)
- Franciaország tevékenysége a Száhel-övezetben. Budapesti Francia Nagykövetség, 2024. 08. 13. <https://hu.ambafrance.org/Franciaorszag-tevekenysege-a-Szahel-ovezetben> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- Gagliano, Giuseppe: *Turquie et Tchad: De Nouvelles Alliances au Cœur de l'Afrique.* Le Diplomate, 2025. 01. 25. <https://lediplomate.media/2025/01/analyse-turquie-et-tchad-de-nouvelles-alliances-au-coeur-de-lafrique/giuseppe-gagliano/monde/afrique/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Halaska Gábor: *Mi köze egy afrikai közös pénznek a dollár hegemoniájához?* Makronóm, 2025. 03. 13. <https://makronom.eu/2025/03/13/mi-koze-egy-afrikai-kozos-penznek-a-dollar-hegemoniajához/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Huntington, Samuel P.: *Why International Primacy Matters.* International Security, 1993, Vol. 17, No. 4, 68–83. <https://doi.org/10.2307/2539022> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)

- ICRC: Climate change turns Mali's Lake Faguibine into desert and forces people to move. Climate Centre, 2021. 09. 29. <https://www.climatecentre.org/6788/icrc-climate-change-transforms-malis-lake-faguibine-into-desert-and-forces-people-to-move/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 23.)
- India opens 9 more embassies in Africa. The Times of India, 2020. 02. 13. https://timesofindia.indiatimes.com/india/india-opens-9-more-embassies-in-africa/articleshow/74108680.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Kepe, Marta et al: *Great-Power Competition and Conflict in Africa*. RAND Corporation, 2023. 07. 13. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA969-2.html (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Lagneau, Laurent: *La France envisage aussi de réduire drastiquement sa présence militaire au Tchad*. Opex 360, 2024. 06. 17. <https://www.opex360.com/2024/06/17/la-france-envisage-aussi-de-reduire-drastiquement-sa-presence-militaire-au-tchad/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 29.)
- L'armée française a quitté le Tchad, un "tournant" dans la politique africaine de Paris. Courrier International, 2025. 01. 31. https://www.courrierinternational.com/article/geopolitique-l-armee-francaise-a-quitte-le-tchad-un-tournant-dans-la-politique-africaine-de-paris_227165 (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- La Russie va utiliser une base libyenne près de la frontière avec le Tchad et le Soudan. Afrique Défense Forum, 2025. 02. 11. <https://adf-magazine.com/fr/2025/02/la-russie-va-utiliser-une-base-libyenne-pres-de-la-frontiere-avec-le-tchad-et-le-soudan/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Louis, Paul: *Niger, Mali, Burkina Faso... Quel avenir pour les entreprises françaises au Sahel?* BFM Business, 2023. 08. 01. https://www.bfmtv.com/economie/entreprises/niger-mali-burkina-faso-quel-avenir-pour-les-entreprises-francaises-au-sahel_AV-202308010344.html (Letöltés időpontja: 2024. 10. 23.)
- Marshall, Tim: A földrajz fogságában. Park Kiadó, Budapest, 2022.
- Mocnga, Éric Topona: *Tchad: après la France, la Turquie?* Le Pays Tchad, 2025. 02. 17. <https://www.lepaystchad.com/40229/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- „Monetáris imperializmus” Afrikában. Progresszív Internacionálé, 2024. 02. 07. <https://progressive.international/wire/2024-02-27-monetary-imperialism-in-africa/hu> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Nashed, Mat: *Starving to death is as scary as the war for Sudanese refugees in Chad*. Al Jazeera, 2024. 06. 18. <https://www.aljazeera.com/features/2024/6/18/sudanese-refugees-in-chad-fleeing-starvation-as-much-as-theyre-fleeing-war> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 01.)
- Niger to nationalise uranium mine operated by French state-affiliated firm. Al Jazeera, 2025. 06. 20. <https://www.aljazeera.com/news/2025/6/20/niger-nationalises-uranium-mine-as-spat-with-french-nuclear-giant-worsens> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 30.)
- Olivier, Mathieu: *Sénégal, Tchad, Côte d'Ivoire: 2024, annus horribilis pour la France en Afrique*. Jeune Afrique, 2025. 01. 02. <https://www.jeuneafrique.com/1645132/politique/senegal-tchad-cote-divoire-2024-annus-horribilis-pour-la-france-en-afrique/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Olumba, Ezenwa E. – Nwosu, Bernard: *Rupture entre le Tchad et la France: les causes et les conséquences pour les dynamiques de pouvoir dans le Sahel*. The Conversation, 2024. 12. 12. <https://theconversation.com/rupture-entre-le-tchad-et-la-france-les-causes-et-les-consequences-pour-les-dynamiques-de-pouvoir-dans-le-sahel-245856> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Partenariats Afrique-France. Banque de France, 2022. <https://www.banque-france.fr/fr/banque-de-france/partenariats-afrique-france> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 07.)
- Pásztor Szabolcs: *Niger – az uránpiac óriása, de a nagyhatalmi vetélkedés áldozata*. Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány, 2024. 01. 04. <https://www.oeconomus.hu/oecoglobus/niger-az-uran-piac-oriasa-de-a-nagyhatalmi-vetelkedes-aldozata/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 30.)

- Perelman, Marc: „*Au Tchad, il n'y aura ni militaires français, ni militaires russes*”, *dit son chef de la diplomatie*. France24, 2024. 12. 05. <https://www.france24.com/fr/%C3%A9missions/en-t%C3%AAt-%C3%A0-t%C3%AAt/20241205-il-n-y-aura-ni-militaires-fran%C3%A7ais-ni-russes-au-tchad-dot-le-chef-de-la-diplomatie-tchadienne> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Roger, Benjamin: *Le Tchad tourne le dos à la France et se cherche de nouveaux partenaires*. Le Monde Afrique, 2025 03. 02. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2025/03/02/le-tchad-tourne-le-dos-a-la-france-et-se-cherche-de-nouveaux-partenaires_6572646_3212.html (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Sanogo, A: *Mali, Burkina, Niger, Tchad: Comment la France a perdu le Sahel*. La nouvelle voie du Mali, 2024. 12. 23. <https://lanouvellevoiedumali.com/mali-burkina-niger-tchad-comment-la-france-a-perdu-le-sahel/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Septier, Hugo: *Attaque contre Wagner au Mali: la Russie accuse l'Ukraine d'ouvrir „un deuxième front”*. BFMTV, 2024. 08. 07. https://www.bfmtv.com/international/asie/russie/attaque-contre-wagner-au-mali-la-russie-accuse-l-ukraine-d-ouvrir-un-deuxieme-front_AD-202408070286.html (Letöltés időpontja: 2025. 08. 04.)
- Tárnok Balázs: *Katonai puccs Nigerben – mit lép az Európai Unió?* Ludovika, 2023. 09. 01. <https://www.ludovika.hu/blogok/ot-perc-europa-blog/2023/09/01/katonai-puccs-nigerben-mit-lep-az-europai-unio/> (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Távoznuk kell az amerikai katonáknak Nigerből. EURONEWS, 2025. 03. 17. <https://hu.euronews.com/2024/03/17/tavozniuk-kell-az-amerikai-katonaknak-nigerbol>; (Letöltés időpontja: 2025. 07. 31.)
- Tchad – Les forces françaises au Sahel conduisent l'exercice de projection aérienne, APUS 3. Ministère des Armées et des Anciens Combattants, 2024. 01. 18. <https://www.defense.gouv.fr/operations/actualites/tchad-forces-francaises-au-sahel-conduisent-lexercice-projection-aerienne-apus-3#:~:text=Le%20dispositif%20des%20forces%20fran%C3%A7aises%20au%20Sahel%20repose,dans%20leur%20lutte%20contre%20les%20groupes%20arm%C3%A9s%20terroristes> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 30.)
- Tetlák Örs: *A szubszaharai afrikai regionalizmus sajátosságai*. Afrika Tanulmányok, 16. évf. 2022/2., 41–62. <https://doi.org/10.15170/AT.2022.16.2.3> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 30.)
- The new scramble for Africa. The Economist, 2019. 03. 07. <https://www.economist.com/leaders/2019/03/07/the-new-scramble-for-africa> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 30.)
- The World Factbook – Africa. CIA, é.n. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 30.)
- The World Factbook – Chad. CIA, é.n. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/c4f33ab4b6fcc4bcfff1e71abf311cf/CD-Chad-atlas.pdf> (Letöltés időpontja: 2025. 08. 07.)
- The World Factbook – Country comparisons – median age. CIA, é.n. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/median-age/country-comparison/> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 30.)
- The World Factbook – Mali. CIA, é.n. https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/cced73edc07683a510a4db8dcc4dacb4/ML_Mali_atlas.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 08. 07.)
- The World Factbook – Niger. CIA, é.n. https://www.cia.gov/the-world-factbook/static/6f605c1d3e24ae91e4fc4ace0e9509a6/NG_Niger_atlas.pdf (Letöltés időpontja: 2025. 08. 07.)
- Vecsey Mariann: *Afrika migrációs politikájának alakulása. Fókuszban Nyugat-Afrika*. Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/4., 92–107. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.4.7> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 30.)